

JOHDANTO

Kun yhteiskunta ja työelämä muuttuvat voimakkaasti, joudumme koulutyössä miettimään entistä tarkemmin, millaisia valmiuksia elämässä tarvitaan. Mitä pitäisi oppia jo peruskoulussa? Kuinka paljon pitää muistaa yksityiskohtaista tietoa vai tarvitaanko ennemminkin kykyä ajatella luovasti ja joustavasti? Miten tärkeää on osata suodattaa tietoa digitaalisesta informaatiotulvasta, jäsenellä ja arvioida sitä kriittisesti sekä tehdä sen varassa perusteltuja päätöksiä? Tarvitaanko yksin puurtamisen sijaan yhdessä ajattelemisen ja tekemisen taitoja – vai tarvitaanko molempia? Miten kehittyy taito suhteuttaa oma toimintansa ja asenteensa tilanteeseen ja siinä mahdollisesti ilmeneviin ongelmakohtiin sekä luottamus omiin ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitoihin? Mistä saisi eväät eettiseen ja kestäväan ajatteluun ja toimintaan sekä oman minuuden rakentamiseen nopeasti muuttuvassa kompleksisessa maailmassa?

Kaikkialla maailmassa on koulutusta kehitettäessä kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota taitoihin, joita eri määritelmien mukaan kutsutaan esimerkiksi oppiainerajat ylittäviksi taidoiksi, oppimaan oppimiseksi tai 21. vuosisadan taidoiksi. Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa näitä oppiainerajat ylittäviä ja oppiaineet yhdistäviä alueita kutsutaan laaja-alaiseksi osaamiseksi.

Määrittelyn taustalla on ajatus oppiaineiden sisällöistä riippumattomista osaamisalueista, joita tarvitaan kaikissa oppimistilanteissa läpi elämän. Osaaminen koostuu tiedoista ja taidoista sekä asenteista, arvoista ja tahdosta. Oppijan motivaatio, uskomukset ja odotukset vaikuttavat siihen, miten tiedot ja taidot kehittyvät. Laaja-alainen osaaminen kytkee koulussa ja koulun ulkopuolella opittavat asiat toisiinsa, ja tässä prosessissa yhteistyö ja osaamisen soveltaminen ovat keskeisiä taitoja.

Määritelmästä riippumatta osaamisessa korostetaan kehittyvien ajattelutaitojen merkitystä tulevaisuuden oppimiselle. Ajattelu ja oppimaan oppiminen on perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin kirjatusta laaja-alaisen osaamisen kuvauksista ensimmäinen. Se vaikuttaa kaikkiin muihin laaja-alaisen osaamisen alueisiin ja kaikkien oppiaineiden opiskeluun kaikilla luokka-asteilla.

Ajattelun ja oppimaan oppimisen taitojen kehittyminen on mainittu opetussuunnitelman perusteissa myös eri oppiaineiden keskeisenä tavoitteena. Monipuolinen työskentely sisältöjen kanssa niitä työstäen ja uutta sisältöä luoden vahvistaa ajattelun ja oppimisen taitoja sekä oppilaiden mahdollisuutta kokea koulutyö itselleen merkityksellisenä. Oppiessaan ajattelemaan oppilaat oppivat myös oppimaan. Ajattelun ja oppimaan oppimisen kehittyminen palvelee samalla muitakin oppilaiden kasvun kannalta tärkeitä tavoitteita, kuten innostumista, ymmärtämistä sekä oppilaiden omaa toimijuutta ja itsenäisyyttä.

Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden laatiminen on jo itsessään ollut vuorovaikutteinen, yhdessä toteutettu ja haastava ajatteluprosessi. Se on ollut yhteisöllistä tiedon rakentamista, jossa on hyödynnetty tutkimus- ja arviointitietoa sekä kokemuksia kehittämisestä ja käytännön koulutyöstä. Prosessi jatkuu edelleen paikallisella tasolla, kun koulut otavat uudet opetussuunnitelmat käyttöön ja kehittävät työtään oppivina yhteisöinä.

AJATTELU TEHTÄVÄ Kokeiltavaksi

Pohdi alkuun, miten määrittelisit ajattelun ja oppimaan oppimisen. Mitä merkitystä niillä on koulutyössä? Miten ne liittyvät toisiinsa ja toisalta kytkeytyvät oppiaineisiin. Mitä haluaisit niistä oppia? Kirjaa muistiin ajatuksiasi, kysymyksiäsi ja laadi niistä ajatuskartta haluamassasi muodossa.

1 ARVOT, IHMISKÄSITYS JA OPPIMISKÄSITYS

Mitkä ovat työssäsi tärkeitä arvoja ja miten ne vaikuttavat yhteisön toimintaan?

Mitä tarkoittaa, että oppilas on aktiivinen toimija?

Mikä merkitys mielestäsi on sillä, että osaa ajatella?

Mitä oppilaan täyteen mittaam kasvaminen vaatii koulutyöltä ja koulu-yhteisöltä?

Miten kuvailisit omaa käsitystäsi oppimisesta?

Miten oppimiskäsitys ilmenee ja ohjaa opetustyötäsi?

MITÄ OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEISSA SANOTAAN?

Vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kuvataan arvoperusta ja oppimiskäsitys, joihin perusteita laadittaessa on tukeuduttu ja jotka ohjaavat myös paikallista opetussuunnitelmatyötä ja opetuksen järjestämistä. Ihmiskäsitystä ei ole erikseen määritelty, vaan se sisältyy arvoperustan ja oppimiskäsityksen kuvauksiin. Perusteiden kuvauksia voidaan täydentää tai painottaa paikallisesti sekä seurata arvojen ja oppimiskäsityksen toteutumista käytännössä.

Arvoperustasta. Opetussuunnitelman perusteiden arvoperustan kuvauksessa korostetaan jokaisen oppilaan oikeutta hyvään opetukseen ja onnistumiseen koulutyössä. Oppimisen merkitystä kasvun ja kehittymisen ydinprosessina pidetään erityisen keskeisenä:

Oppiessaan oppilas rakentaa identiteettiään, ihmiskäsitystään, maailmankuvaansa ja -katsomustaan sekä paikkaansa maailmassa. Samalla hän luo suhdetta itseensä, toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan, luontoon ja eri kulttuureihin –. Perusopetus luo edellytyksiä elinikäiselle oppimiselle, joka on erottamaton osa hyvän elämän rakentamista.¹

Opetuksen kehittäminen rakentuu arvoperustalle, jossa keskeisenä on lapsen ja lapsuuden itseisarvoisen merkityksen tunnistaminen. Jokainen oppilas nähdään koulussa ainutlaatuisena ja arvokkaana. Jokaisella on oikeus kasvaa täyteen mittaansa ihmisenä ja yhteiskunnan jäsenenä. Kasvamiseen tarvitaan muiden kannustusta ja tukea, kuulluksi ja arvostetuksi tuleminen tunnetta sekä kokemusta siitä, että minusta välitetään.

Turvallisuuden ja arvokkuuden kokemus on tärkeä perusta sille, että oppilas arvostaa itseään ja luottaa mahdollisuuksiinsa oppia. Kun tulee kuulluksi, alkaa itsekkin pitää ajatuksiaan ilmaisemisen arvoisina. Tähän rinnalle tuodaan perusteissa toinen näkökulma: yhtä tärkeää on kokemus osallisuudesta ja siitä, että voi yhdessä toisten kanssa rakentaa yhteisönsä toimintaa ja hyvinvointia. Tämä tarkoittaa, että koulussa oppilas tarvitsee tilaisuuksia yksin ja yhdessä toisten kanssa muuttaa ajatuksiaan teoiksi, joilla on merkitystä sekä itselle että toisille. Jotta tämä olisi mahdollista, jokaisen oppilaan pitäisi kokea olevansa kouluyhteisön jäsen ja tulevana kuulluksi yhteisössä. Arvoperustan kuvauksesta rakentuu yhteys sekä oppimiskäsityksen että koulun toimintakulttuurin kehittämislle asetettuihin tavoitteisiin.

Opetussuunnitelman arvoperustan kuvauksessa tuodaan esiin useita ajattelun ja oppimaan oppimisen kannalta keskeisiä tekijöitä:

- arvojen tunnistaminen ja nimeäminen sekä kriittinen pohdinta
- kulttuurisen moninaisuuden kunnioittaminen ja valmius kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen, luovuuden vahvistaminen
- asioiden näkeminen toisten elämäntilanteista ja olosuhteista käsin
- ekologinen pohdinta ja vastuunotto, muun muassa kulutus- ja tuotantotapojen ristiriita kestävän tulevaisuuden kanssa.

Ihmisydestä ja sivistyksestä. Arvoperustan kuvauksessa otetaan kantaa tavoiteltavaan ihmisyyteen ja sivistykseen. Ne kietoutuvat monin tavoin yhteen ja ilmentävät kaikissa ulottuvuuksissaan ajattelun ja oppimisen merkitystä. Sivistykseen kuuluu myös taito pohtia tilanteita tai asioita eettisesti ja myötätuntoisesti. Perusteissa todetaan:

Perusopetus tukee oppilaan kasvua ihmisyyteen, jota kuvaa pyrkimys totuuteen, hyvyteen ja kauneuteen sekä oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan. Ihmisyyteen kasvussa jännitteet pyrkimysten ja vallitsevan todellisuuden välillä ovat väistämättömiä. Sivistykseen kuuluu taito

käsitellä näitä ristiriitoja eettisesti ja myötätuntoisesti sekä rohkeus puolustaa hyvää. Sivistys merkitsee yksilöiden ja yhteisöjen taitoa tehdä ratkaisuja eettisen pohdinnan, toisen asemaan asettumisen ja tietoon perustuvan harkinnan perusteella. Eettisyyden ja esteettisyyden näkökulmat ohjaavat pohtimaan, mikä elämässä on arvokasta. Sivistys ilmenee tavassa suhtautua itseän, muihin ihmisiin, ympäristöön ja tietoon sekä tavassa ja tahdossa toimia. Sivistynyt ihminen pyrkii toimimaan oikein, itseään, toisia ihmisiä ja ympäristöä arvostaen. Hän osaa käyttää tietoa kriittisesti. Sivistykseen kuuluu myös pyrkimys itsesäätelyyn ja vastuunottoon omasta kehittymisestä ja hyvinvoinnista.²

Oppimiskäsityksestä. Opetussuunnitelman perusteisiin sisältyy myös kuvaus oppimiskäsityksestä, jonka pohjalta perusteiden eri osuudet on laadittu. Oppimiskäsitys on kirjoitettu koulussa tapahtuvan tavoitteellisen oppimisen näkökulmasta. Lähtökohta on, että oppilas on aktiivinen toimija. Hän oppii asettamaan tavoitteita ja ratkaisemaan ongelmia, jotka molemmat paitsi vaativat myös kehittävät ajattelun taitoja. Perusteissa todetaan:

Opetussuunnitelman perusteet on laadittu perustuen oppimiskäsitykseen, jonka mukaan oppilas on aktiivinen toimija. Hän oppii asettamaan tavoitteita ja ratkaisemaan ongelmia sekä itsenäisesti että yhdessä muiden kanssa. Oppiminen on erottamaton osa yksilön ihmisenä kasvua ja yhteisön hyvän elämän rakentamista. Kieli, kehollisuus ja eri aistien käyttö ovat ajattelun ja oppimisen kannalta olennaisia. Uusien tietojen ja taitojen oppimisen rinnalla oppilas oppii reflektoidaan oppimistaan, kokemuksiaan ja tunteitaan. Myönteiset tunnekokemukset, oppimisen ilo ja uutta luova toiminta edistävät oppimista ja innostavat kehittämään omaa osaamista.

Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten oppilaiden, opettajien ja muiden aikuisten sekä eri yhteisöjen ja oppimisympäristöjen kanssa. Se on yksin ja yhdessä tekemistä, ajattelemista, suunnittelua, tutkimista ja näiden prosessien monipuolista arvioimista. Siksi oppimisprosessissa on olennaista oppilaiden tahto ja kehittyvä taito toimia ja oppia yhdessä. Oppilaita ohjataan myös ottamaan huomioon toimintansa seuraukset ja vaikutukset muihin ihmisiin ja ympäristöön. Yhdessä oppiminen edistää oppilaiden luovan ja kriittisen ajattelun ja ongelmanratkaisun taitoja sekä kykyä ymmärtää erilaisia näkökulmia. Se myös tukee oppilaiden kiinnostuksen kohteiden laajentumista. Oppiminen on monimuotoista ja sidoksissa opittavaan asiaan, aikaan ja paikkaan.

Oppimaan oppimisen taitojen kehittyminen on perusta tavoitteelliselle ja elinikäiselle oppimiselle. Siksi oppilasta ohjataan tiedostamaan omat tapansa oppia ja käyttämään tätä tietoa oppimisensa edistämiseen. Oppimisprosessistaan tietoinen ja vastuullinen oppilas oppii toimimaan yhä itseohjautuvammin. Oppimisprosessin aikana hän oppii työskentely- ja ajattelutaitoja sekä ennakoimaan ja suunnittelemaan oppimisen eri vaiheita. Jotta oppilas voisi oppia uusia käsitteitä ja syventää ymmärrystä opittavista asioista, häntä ohjataan liittämään opittavat asiat ja uudet käsitteet aikaisemmin oppimaansa. Tietojen ja taitojen oppiminen on kumuloituvaa ja se vaatii usein pitkäaikaista ja sinnikästä harjoittelua.

Oppilaan kiinnostuksen kohteet, arvostukset, työskentelytavat ja tunteet sekä kokemukset ja käsitykset itsestä oppijana ohjaavat oppimisprosessia ja motivaatiota. Oppilaan minäkuva sekä pystyvyyden tunne ja itsetunto vaikuttavat siihen, millaisia tavoitteita oppilas asettaa toiminnalleen. Oppimisprosessin aikana saatava rohkaiseva ohjaus vahvistaa oppilaan luottamusta omiin mahdollisuuksiinsa. Monipuolisen myönteisen ja realistisen palautteen antaminen ja saaminen ovat keskeinen osa sekä oppimista tukevaa että kiinnostuksen kohteita laajentavaa vuorovaikutusta.³

MITÄ TÄSTÄ VOISI AJATELLA?

Arvoperusta kannustaa eettisen ajattelun ja myötätunnon vahvistamiseen

Arvoperustan kuvaukseen sisältyy ajatus sivistyksestä taitona pohtia, mikä elämässä on arvokasta, sekä kohdata elämässä vastaan tulevia ristiriitoja eettisesti ja myötätuntoisesti. Sivistykseen katsotaan kuuluvaksi myös rohkeus toimia eettisesti ja puolustaa hyvää. Määrittely nostaa esiin eettisen ajattelun merkityksen.

Eettisellä ajattelulla tarkoitetaan pohdintoja siitä, mikä on oikein tai väärin ja millä perusteella jokin on oikein tai väärin. Myötätunnolla tarkoitetaan taas kykyä eläytyä toisten kokemuksiin ja tunteisiin. Eettiseen ajatteluun liittyy olennaisesti eettisten valintojen tekeminen. Se tarkoittaa muun muassa kykyä pohtia tai ennakoida, millaisia vaihtoehtoja tilanteessa on tai mitä seurauksia omalla toiminnalla tai teolla voisi olla. Eettinen ajattelu kytkeytyy myös kysymykseen siitä, mitä arvostamme ja mitä pidämme tärkeänä. Tärkeäksi ja merkitykselliseksi kokeminen on olennaisesti tunteisiin liittyvä asia. Vain jollain tavalla meille arvokas asia herättää meissä tunteen⁴.

Rest⁵ on esittänyt eettisen toiminnan teoreettisen mallin, joka kuvaa ajattelua eettisen toiminnan taustalla. Restin mukaan eettisen toiminnan lähtökohta on, että ihminen tunnistaa tilanteen moraalisesti ongelmalliseksi ja hahmottaa mahdolliset toimintavaihtoehdot. Tarvitaan myös tilanteen eri osapuolten tunnistamista ja herkkyyttä ymmärtää heidän tarpeitaan ja tunteitaan. Tämän lisäksi eettinen toiminta edellyttää kykyä